

Výuka historie šachu

Obsah

1. Úvod
2. Proč učit historii šachu
3. Výuka historie šachu v průběhu základního výcviku
4. Práce s literaturou
5. Závěr
6. Poděkování
7. Použitá literatura

Úvod

Cílem této práce je poskytnout didaktický pohled na historii šachu. Budeme se tedy zabývat otázkou, jak učit historii šachu. Na úplný úvod je však zapotřebí zodpovědět otázku jinou, konkrétně, zda má vůbec cenu historii šachu jako téma do výcviku zařadit. Touto problematikou se zabývá první kapitola, v níž se pokusíme vyslovit některé argumenty svědčící pro zařazení historie šachu do výcviku.

V několika následujících kapitolách se budeme zabývat metodickými náměty pro výuku historie šachu v jednotlivých etapách základního výcviku. V každé kapitole je vždy uveden rámcový plán toho, co by se mělo probírat a dále pak náměty, jak zařadit do výuky určité pasáže z historie šachu.

U textů věnujících se jednotlivým etapám základního výcviku jsou odkazy na doporučenou literaturu uvedenu v kapitole Práce s literaturou. V této kapitole je u většiny knih uvedena i jejich stručná charakteristika.

Tato práce je pouze jedním úhlem pohledu na poměrně složitou problematiku, proto je zapotřebí veškerá doporučení uvedená v této práci spíše jako náměty. Existuje spousta metod, jak vést šachový výcvik, a všechny mohou být za určitých podmínek úspěšné a za jiných podmínek neúspěšné. Dosud nebyla objevena žádná metoda u níž lze zaručit stoprocentní úspěch a tudíž rozhodně není cílem práce tvrdit, že existuje jediný recept jak vzdělávat mladé šachisty a kdo ho dodrží automaticky dosáhne úspěchu, zatímco ten, který recept nedodrží bude zákonitě neúspěšný a navíc bude navěky zatracen.

Publikace uvedené v kapitole práce s literaturou, byly vybírány s ohledem na možnost jejich praktického využití při výuce v kroužcích. Jde převážně o české publikace z nedávné doby a je tedy reálná šance je sehnat na domácím knižním trhu či v knihovnách. Všechny uvedené publikace pravidelně používám při přípravách na výuku svěřenců, jež jsou na v různých stádiích základního výcviku. Pokud někdo v onom seznamu nenalezne svou oblíbenou publikaci, neznamená to nutně, že ji považuji za špatnou. Může prostě jít o knihu, která, ač je vynikající, mi nikdy neprošla rukama, a tudíž jsem ji do seznamu nezařadil, neboť považuji za poněkud neseriózní doporučovat jiným něco, co jsem sám nevyzkoušel.

Jsem si dobře vědom toho, že veškeré myšlenky, které jsem v práci uvedl jsou jen názory, s nimiž ostatní mohou a nemusejí souhlasit. Pokud někteří kolegové trenéři najdou v této práci náměty pro svou vlastní trenérskou praxi, budu rád. Pokud se mi podaří prací vyvolat širokou diskusi, budu ještě raději.

Proč učit historii šachu

Někdo, kdo o tom moc nepřemýšlí, nejspíš namítne, že nějaká historie šachu je jen ztráta času. „Pomůže mi při propočítávání důsledků oběti střelce na h7, když budu vědět pouze, že tato oběť byla použita v partii Lasker – Bauer?“ a nebo „Dokážu ubránit věžovku král a věž proti králi, věži a pěšci, když budu vědět jedině to, že návod k záchraně popsal Karstedt?“ Odpověď na tyto otázky je jasná. **Pokud někdo z šachu nezná víc než jeho historii, nemá v praktické partii sebemenší naději na úspěch.**

Ovšem jsou lidé, které v partii napadne obětovat oba střelce, protože si vzpomenou na partii svého oblíbeného mistra světa a stejně tak existují lidé, kteří zachrání věžovku způsobem, který si osvojili, když si doma prohlíželi Karstedtovy studie. Podařilo se nám tedy nejspíš najít jeden z důvodů proč se historií zabývat. **V partiích či studiích hráčů z blízké i dávné minulosti můžeme najít řadu poučných momentů, jež můžeme v budoucnu využít.** Aneb „Studiem věcí starých dozvídáme se mnohé o věcech nových“ (Konfucius).

V počátečních fázích šachového vzdělávání je také nezanedbatelný „propagační“ význam šachové historie. Kdo se může pochlubit, že se věnuje sportu s dvoutisíciletou historií (pokud nebudeme za sport považovat lov či sběr drobných plodů, nejspíš se nikdo jiný než šachisté nenajde). Navíc pokud pojmem výuku historie šachu jako vyprávění různých zábavných historek o šachistech, jistě budou děti docházek do kroužku raději, a tudíž se budou dle principu uvědomělosti a aktivity méně bránit vzdělávání v dalších oborech šachu.

V neposlední řadě je třeba připomenout, že Alexandr Kotov sice ve svém díle Jak se stát velmistrem zmínil pouze tři prvky šachového mistrovství, konkrétně poziční cit, kombinační vidění a schopnost rychle a přesně počítat varianty, avšak mnozí špičkoví hráči a trenéři k této trojici přidávají ještě bod čtvrtý, šachovou kulturu v širokém slova smyslu. Touto šachovou kulturou rozumíme nejen znalost pravidel a smysl pro fair play, ale i to, že šachista ví jak se má na turnajích a ve společnosti obecně chovat a že má jistý společenský a kulturní rozhled.

Výuka historie šachu v průběhu šachového výcviku

V předchozí kapitole jsme uvedli některé důvody, které vedou řadu trenérů k myšlence, že má cenu se historií šachu ve výuce zabývat, a tudíž můžeme nyní řešit otázku, jak vlastně učit historii v jednotlivých fázích šachového výcviku. Tento výcvik se obvykle dělí do dvou základních etap. Tou první je výcvik základní, někdy též skupinový, kdy trenér pracuje s celou skupinou svěřenců (velmi často jde o skupinu věkově i výkonnostně heterogenní). Druhou etapou je pak výcvik individuální, kdy trenér pracuje s jedním, maximálně dvěma či třemi svěřenci, jejichž věk i výkonnost je srovnatelná.

Vzhledem k tomu, že tato práce je samostatnou prací zpracovávanou při školení trenérů III. třídy, budeme se v ní zabývat pouze výukou v základním výcviku, kterou mají trenéři III. třídy zajišťovat, přičemž se pokusíme soustředit rovnoměrně na jeho všechny tři etapy, které nazýváme cykly.

I. cyklus

První cyklus a především pak první rok, kdy svěřenci chodí do šachového kroužku je obdobím, kdy úkolem trenéra je především zajistit, aby svěřenci u šachu zůstali, tedy je „zbláznit do šachů“. Stručně řečeno budou-li svěřenci hodit rádi do kroužku, bude to dobré, pokud se nám povede je navíc ještě něco naučit, bude to ještě lepší.

Abychom dosáhli splnění našeho cíle, je zapotřebí svěřence emočně zasáhnout, tedy vyvolat v nich intenzivní pozitivní pocit. Toho docílíme především tím, že do výcviku co nejdříve zařadíme kombinace (nejlépe ihned po tom, co probereme úplné základy, tedy tahy a hodnotu figur, základní pravidla a pojmy a matová vedení těžkými figurami). Vzhledem k tomu, že naši svěřenci nemohou ještě hrát plnohodnotné partie, jsou kombinace pro ně jakýmsi zkrácenými partiemi, v nichž mohou uspokojit svou touhu po vítězství.

Pokud otevřeme program výcviku v I. cyklu, zjišťujeme, že po probrání základů je až na pár kapitol, věnovaných koncovkám a zahájení, je skutečně celý zaměřen na kombinace. Mezi tématy však historii šachu nenajdeme. Zkusme si tedy položit otázku kdy a kam tuto problematiku zařadit.

Předně je třeba si uvědomit, že s tématy v šachovém výcviku je to podobné jako s šesti pedagogickými principy, jež najdeme v úvodu každé trenérské příručky. Tedy, že s obojím **musíme pracovat komplexně**, neboť jinak to nemá smysl. Podobně jako nelze jednu lekci používat jen zásadu názornosti a podruhé zase pro změnu jen zásadu výchovného působení, nelze považovat jednotlivá témata za záležitosti, mezi nimiž nejsou žádné souvislosti.

Dodržíme-li tento požadavek komplexnosti, mohla by naše lekce vypadat například takto:

Budeme chtít demonstrovat, že v zahájení se figury mají vyvíjet do centra. Vybereme tedy nějakou partii, kde jeden z hráčů toto pravidlo poruší a postaví jezdce na kraj šachovnice. Soupeř jezdce posléze získá pomocí jednoduché kombinace a dostane

se tak do hladce vyhrané pozice. Partii předvedeme na nástěnné šachovnici až do tahu, kdy jeden z hráčů zmíněného jezdce získá. Zde se zastavíme a tuto pozici dohrajeme proti našim svěřencům v simultánci (hrajeme samozřejmě za slabší stranu).

Rozborem lekce zjistíme, že jsme vysvětlili jednu ze zásad zahájení, zároveň jsme ukázali jednu z kombinací a navíc jsme prakticky ověřili, jak dokáží naši svěřenci uplatnit materiální převahu. Vypadá to, že více už ani za jednu lekci stihnout nemůžeme. Avšak můžeme udělat přinejmenším jednu věc. Uvést u zmíněné partie jména soupeřů, jež ji hráli, a k těmto jménům dodat ještě nějaké informace. Tím není myšleno, že bychom se měli před přehráváním partie na deset minut zastavit a uvést kompletní životopisy obou hráčů. Takovým postupem bychom se závažně prohřešili proti principu přiměřenosti. Informace o hráčích by měly mít spíše podobu jakýchsi historek, nejlépe úsměvných.

V žádném případě není naším cílem, aby svěřenci věděli, kdy a kde se narodil či zemřel například Siegbert Tarrasch, jaká publikoval díla a kdy tato díla vyšla. Když se o tomto šachovém velikánu zmiňujeme poprvé, je naším cílem především to, aby si svěřenci pamatovali to, že vůbec nějaký Tarrasch existoval (čehož docílíme například vyprávěním o Tarraschově přípravě na turnaj v Hastingsu, kdy se před turnajem nabudil a přemotivoval do té míry, že u první partie usnul).

II. cyklus

Ve druhém cyklu se setkáváme se svěřenci, kteří již v minulosti absolvovali I. cyklus. Naším úkolem v tomto období je vzdělávat svěřence především v oblasti strategie, dále jsou na programu určité pasáže z taktiky a z koncovek.

Strategie v II. cyklu

Naším úkolem je seznámit svěřence se značným množstvím navzájem poměrně rozdílných témat. Základním materiálem pro naše přípravy by měly být trenérské učební texty¹ vhodně doplněné některými specializovanými publikacemi².

Taktika v II. cyklu

Výuku taktiky v tomto období můžeme rozčlenit na dvě základní kapitoly, útok na krále a výcvik v technice propočtu variant. K výuce útoku na krále lze doporučit publikace Karla Plisky³. V těchto knihách je rovněž možné najít řadu informací o hráčích, jejichž partie jsou v textu použity.

K výuce propočtu variant dosud žádné monografické dílo v češtině nevyšlo. Celá problematika je však velmi dobře rozebrána v učebních textech pro trenéry¹ i v cizojazyčné literatuře⁴.

Koncovky v II. cyklu

Cílem výuky koncovek v tomto období je poskytnout svěřencům základní „technické minimum“ o pěšcových a věžových koncovkách. Za tím účelem je možné využít učební texty pro trenéry¹ a rovněž publikace zaměřené speciálně na koncovky⁵. Na internetu je k dispozici velmi dobrý metodický materiál, vysvětlující základy věžových koncovek, z dílny Vratislava Hory.

Výuku věžových koncovek můžeme zpestřit známým Tartakowerovým citátem „Všechny věžovky jsou remis“ a nebo myšlenkou R. Spielmanna, podle něhož je ke správné hře ve věžových koncovkách zcela nezbytná agresivnost, neboť je neustále zapotřebí zkoumat, nelze-li obranu zaměnit za protiútok.

Při předvádění partiových ukázek lze ve všech kapitolách postupovat podle doporučení uvedených u prvního cyklu, tj. seznamovat svěřence se životem šachových velikánů prostřednictvím zábavných historek. Pokud se nám povedlo v rámci I. cyklu u svěřenců vytvořit jisté povědomí o určitých šachistech, můžeme být nyní konkrétnější. O Talovi můžeme prozradit, že známé jsou především jeho kombinace, oproti tomu Petrosjana můžeme prezentovat jako vynikajícího obránáře (výstižná je jeho přezdívka „železný Tigran“, kterou lze velmi dobře využít k přiblížení tohoto mistra světa našim svěřencům).

Ve vhodné chvíli (na začátku či na konci lekce nebo při cestě vlakem na turnaj), zařadíme různé hry zaměřené na upevnění dosud učiněných poznatků o historii šachu. Půjde tedy vlastně o nenásilné naplnění zásady trvalosti a důkladnosti. (zde máme na mysli především hry typu „Šibenice“ a nebo „Hádání lidí“).

Již na konci prvního cyklu, ale především v průběhu druhého cyklu, bychom měli čas od času zařazovat do výcviku miniaturní partie z tvorby slavných hráčů. Naším cílem v takovém případě samozřejmě není to, aby naši svěřenci zkoušeli ve svých partiích nachytat soupeře na léčku v devátém tahu, ale jde spíše o to, abychom svěřencům ukázali, že i slavní hráči, o nichž se dozvídají z našeho výkladu, také někdy byli začátečníky a padali i do těchto léček. Partie můžeme čerpat z nejrůznějších databází nebo z knih, které na toto téma v češtině vyšly⁸.

III. cyklus

Ve třetím cyklu pracujeme se svěřenci, kteří již mnohé znají, avšak pro dokončení základního výcviku si musejí ještě řadu poznatků osvojit. Podobně jako v II. cyklu je učivo rozděleno do tří tematických bloků.

Strategie ve III. cyklu

Studium strategie je v tomto období zaměřeno především na problematiku různých pěšcových formací a strategii boje v jednotlivých formacích. Je tomu tak především proto, že seznámí-li se hráč s typickou strategií boje v určité formaci, dokáže snáze pochopit, že zahájení a střední hra tvoří nedílný celek. Pro výuku lze velmi dobře využít české⁶ i cizojazyčné⁷ učební texty pro trenéry a pro výuku tématu izolovaného pěšce lze vřele doporučit monografii, jejímž autorem je Jaroslav Hrabě.

Taktika ve III. cyklu

Úkolem výuky taktiky v tomto období je zlepšení propočtu variant, na němž jsme pracovali již ve II. cyklu. Pro tyto účely lze použít literaturu uvedenou u II. cyklu.

Koncovky ve III. cyklu

Cílem kapitol koncovkách ve III. cyklu je poskytnout základní informace o koncovkách lehkých figur a o dámských koncovkách. Základním úkolem tohoto bloku je poučit hráče o tom, kdy i malá převaha stačí k výhře a naopak kdy ani několik pěšců navíc nezaručuje silnější straně více než remízu. I zde bychom měli vyjít

z učebních textů pro trenéry⁶ a případně je doplnit publikacemi monografického charakteru⁵.

Rovněž ve III. cyklu je velmi vhodné doprovázet partiové ukázky bližšími informacemi o hráčích. Vzhledem k tomu, že v průběhu výuky historie postupujeme, podobně jako při výuce jiných témat, „po spirále“, můžeme se nyní, po několikaletém výcviku, zabývat osobnostmi hráčů mnohem podrobněji.

Pokud se v prvním cyklu naši svěřenci dozvěděli, že existoval jakýsi Capablanca a ve druhém cyklu dozvěděli, že šlo o Kubánce, který se stal mistrem světa, je nyní na čase, při vhodné příležitosti, pohovořit například o „teorii remízové smrti“ či o Capablankově pojetí výuky šachu (tato myšlenka, kterou mezi jinými zastával také Smyslov, předpokládá, že hráč by se měl v začátcích seznamovat pouze s problematikou koncovek, neboť při malém počtu figur na desce snáze pochopí vztahy mezi nimi).

Ve třetím cyklu již předpokládáme, že šachové vzdělávání našich svěřenců nespočívá pouze v pravidelném docházení do kroužku, ale že se vzdělávají i doma při samostudiu. Při tomto samostudiu se svěřenci seznamují obvykle především s novými zahájeními (toto téma se obvykle v kroužku příliš nerozebírá z pochopitelných důvodů – když máme ve skupině deset žáků a každý hraje něco jiného, tak se přípravy na lekce dělají značně obtížně, chceme-li vyhovět pedagogickým principům a zejména pak zásadě přiměřenosti). Pro samostudium můžeme svěřencům doporučit studium různých publikací obsahujících partie slavných hráčů na toto zahájení.

Říká se například, že dámský gambit by neměl hrát někdo, kdo neprostudoval partie zápasu Capablanca – Aljechin. Pokud náš svěřenec tedy při samostudiu projde nějakou knihou obsahující tyto partie (výborná je publikace pánů Švandy a Žiga⁹), tak je velká pravděpodobnost, že se náš dozvěděl mnohé nejen o dámském gambitu, ale že se nám povedlo jej nenásilně blíže seznámit i s pány Aljechinem a Capablancou.

Samozřejmě i ve třetím cyklu můžeme hrát se svěřenci různé hry a přehrávat různé miniaturní partie podle doporučení uvedených v kapitole věnované druhému cyklu.

Práce s literaturou

Nejspíš není nutné poznamenávat, že trenéři by měli při vedení výcviku pracovat s literaturou. V této kapitole se pokusíme doporučit některé publikace, z nichž lze čerpat při přípravách na jednotlivé lekce. Knihy zde uvedené rozdělíme na dvě skupiny, na knihy všeobecné a na publikace zaměřené na historii šachu.

Všeobecné knihy

1. Gonsior, Evžen – Skácel, Bohuslav: **Šachy pro trenéry III. třídy**. Praha, Olympia, 1987.
Gonsior, Evžen: **Šachový trénink mírně pokročilých** (na webu ŠSČR)
2. Nimcovič, Aaron: **Můj systém**, Praha, Šachinfo, 1999
Nimcovič, Aaron: **Můj systém v praxi**, Praha, Šachinfo, 2000
Nimcovič, Aaron: **Blokáda**, Praha, Šachinfo, 2000
Pachman, Luděk: **Moderní šachová strategie**. Frýdek-Místek, Pliska, 1996.
3. Pliska, Karel: **Učebnice šachu pro samouky – Pokročilí**. Frýdek-Místek, Pliska 2001
Pliska, Karel: **Učebnice šachu pro samouky – Útok na krále při stejných rošádách**. Frýdek-Místek, Pliska 2000.
4. Kotov, Alexandr: **Kak stat' grosmejstěrom**. Moskva, Fizkultura i sport 1985.
5. Pachman Luděk: **Šachové koncovky v praxi**. Frýdek-Místek, Pliska 1990.
Balašov, Jurij – Prandstetter, Eduard: **Šachové koncovky**. Praha, Pražská šachová agentura 1991.
6. Gonsior, Evžen – Skácel, Bohuslav: **Šachy pro trenéry II. třídy**. Praha, Olympia, 1989
7. Goleniščev: **Podgotovka junych šachmatistov I. razrjada**. Moskva, Fizkultura i sport, 1980.
8. Dufek, Vladimír: **Šachové superminy**. Praha, Československý šach, 1998
Alster, Ladislav: **Miniaturní šachové partie**. Praha, Olympia, 1978.
9. Švanda, Pavel – Žigo, Viktor: **Capablanca – Alechin**. Jihlava, nákladem vlastním, 1997.
Richtrová, Eliška – Vokáč, Marek: **Zápas o mistra světa Kasparov – Karpov**. Praha, Pražská šachová agentura 1991.
10. Hrabě, Jaroslav: **Izolovaný pěšec**, Frýdek-Místek, Pliska, 1990.

Knihy zaměřené na historii šachu

- Finkenzeller, Roswin – Ziehr, Wilhelm – Bühner, Emil: **Šachy: 2000 let dějin hry**. Praha, Slovart 1998
Rozsáhlá publikace postihující celý dvoutisíciletý vývoj šachové hry obsahující řadu zajímavých informací o hře samé i o řadě slavných hráčů.
- Kalendovský, Jan: **Richard Réti, šachový myslitel**. Praha, Olympia, 1989.
Netradičně pojatá biografie významného československého velmistra. Obsahuje velké množství partií, úloh, studií a článků z tvorby tohoto šachového velikána
- Kozma, Július: **Boje o šachový trón**. Bratislava, Šport, 1989.
Slovensky psaná publikace zabývající se více než stoletou historií bojů o titul mistra světa. V příloze je obsažena řada partií z těchto zápasů.

- Pliska, Karel: **Přínos Emanuela Laskera světovému šachu**. Frýdek-Místek, Pliska, 1990.
Biografie druhého mistra světa doplněná řadou ukázek z jeho tvorby.
- Sosonko, Genna: **Znal jsem Capablanku**. Praha, Šachinfo, 2001.
Soubor vzpomínkových esejů o významných šachistech 20. století, především z bývalého SSSR.
- Vasiljev, Viktor: **Petrosjan, Tal – rytíři královské hry**, Praha, Olympia, 1976.
Poměrně obsáhlé biografie dvou mistrů světa z bývalého SSSR. V příloze jsou uvedeny partie, o nichž se v textu mluví.
- Veselý, Jiří – Kalendovský, Jan – Formánek, Bedřich: **Malá encyklopedie šachu**. Praha, Olympia 1989
Encyklopedie obsahující mimo jiné řadu medailónků předních světových i československých hráčů.

Závěr

Náměty uvedené v této práci lze použít jako osnovu pro domácí přípravu v průběhu celého základního výcviku. Je však třeba mít na paměti, že pouhé dodržování dopravních předpisů a ježdění podle značek z nikoho Schumachera neudělá. Tedy že i ten trenér, který využije osnovu již připravenou někým jiným, má před sebou stále velký kus práce, protože on sám musí vybrat vhodné příklady z literatury, rozvážit, jakým způsobem bude téma prezentovat a udělat ještě spoustu dalších věcí.

Zkrátka a dobře i při použití jakékoliv osnovy záleží úspěch lekce z více než 75 procent na kreativitě trenéra.

Na úplný závěr uvedu myšlenku, kterou jsem slyšel před několika lety na trenérském semináři a podle níž se snažím chovat při vedení šachových kroužků:

„Ne každý z našich svěřenců bude jednou dobrým šachistou, ale nikoho nesmíme připravit o šanci stát se dobrým člověkem.“

Poděkování

Děkuji svým trenérským kolegům, pánům Jakubu Netušilovi a Pavlu Brožovi, kteří mi umožnili hospitace ve svých hodinách.

Použitá literatura

- Alster, Ladislav: **Miniaturní šachové partie**. Praha, Olympia, 1978.
- Balašov, Jurij – Prandstetter, Eduard: **Šachové koncovky**. Praha, Pražská šachová agentura 1991.
- Dufek, Vladimír: **Šachové superminy**. Praha, Československý šach, 1998
- Finkenzeller, Roswin – Ziehr, Wilhelm – Bühner, Emil: **Šachy: 2000 let dějin hry**. Praha, Slovart 1998
- Goleniščev: **Podgotovka junyich šachmatistov I. rozrjada**. Moskva, Fizkultura i sport, 1980.
- Gonsior, Evžen: **Šachový trénink mírně pokročilých** (z webu ŠSČR)
- Gonsior, Evžen – Skácel, Bohuslav: **Šachy pro trenéry IV. třídy**. Praha, Olympia, 1986.
- Gonsior, Evžen – Skácel, Bohuslav: **Šachy pro trenéry III. třídy**. Praha, Olympia, 1987.
- Gonsior, Evžen – Skácel, Bohuslav: **Šachy pro trenéry II. třídy**. Praha, Olympia, 1989.
- Hora, Vratislav: **Krátký kurz šachu pro mírně pokročilé** (z webu ŠSČR)
- Hrabě, Jaroslav: **Izolovaný pěšec**, Frýdek-Místek, Pliska, 1990.
- Kalendovský, Jan: **Richard Réti, šachový myslitel**. Praha, Olympia, 1989.
- **Klasické šachy – odkaz mistrů světa pro 21. století** (z webu ŠSZK)
- Kotov, Alexandr: **Kak stat' grosmejstěrom**. Moskva, Fizkultura i sport 1985.
- Kozma, Július: **Boje o šachový trón**. Bratislava, Šport, 1989.
- Nakonečný, Milan: **Motivace lidského chování**. Praha, Academia, 1997
- Nakonečný, Milan: **Psychologie osobnosti**. Praha, Academie, 1998
- Nimcovič, Aaron: **Můj systém**, Praha, Šachinfo, 1999
- Nimcovič, Aaron: **Můj systém v praxi**, Praha, Šachinfo, 2000
- Nimcovič, Aaron: **Blokáda**, Praha, Šachinfo, 2000
- Pachman, Luděk: **Moderní šachová strategie**. Frýdek-Místek, Pliska, 1996.
- Pachman Luděk: **Šachové koncovky v praxi**. Frýdek-Místek, Pliska 1990.
- Pliska, Karel: **Přínos Emanuela Laskera světovému šachu**. Frýdek-Místek, Pliska, 1990.
- Pliska, Karel: **Učebnice šachu pro samouky – Začátečníci**. Frýdek-Místek, Pliska 2001
- Pliska, Karel: **Učebnice šachu pro samouky – Středně pokročilí**. Frýdek-Místek, Pliska 2002
- Pliska, Karel: **Učebnice šachu pro samouky – Pokročilí**. Frýdek-Místek, Pliska 2001
- Pliska, Karel: **Učebnice šachu pro samouky – Útok na krále při stejných rošádách**. Frýdek-Místek, Pliska 2000.
- Richtrová, Eliška – Vokáč, Marek: **Zápas o mistra světa Kasparov – Karpov**. Praha, Pražská šachová agentura 1991.
- Sosonko, Genna: **Znal jsem Capablanku**. Praha, Šachinfo, 2001.
- Švanda, Pavel – Žigo, Viktor: **Capablanca – Alechin**. Jihlava, nákladem vlastním, 1997.
- Vasiljev, Viktor: **Petrosjan, Tal – rytíři královské hry**, Praha, Olympia, 1976.
- Veselý, Jiří: **Psychologický průvodce šachovou partií**. Praha, Olympia 1987

- Veselý, Jiří – Kalendovský, Jan – Formánek, Bedřich: **Malá encyklopedie šachu**. Praha, Olympia 1989
- autorovy vlastní poznámky ze Školení trenérů IV. třídy dne 20.9.2003 v České Třebové a ze Školení trenérů III. třídy ve dnech 6.-12.2004 v Seči u Chrudimi.

Prohlašuji, že tuto práci jsem vypracoval samostatně a veškeré použité prameny jsem uvedl v seznamu použité literatury.

V Havlíčkově Brodě 17.4.2004

Jaroslav Benák